

Čtenářská gramotnost v pojetí projektu ELINET¹

Reading Literacy in ELINET view

Veronika Laufková, Jolana Ronková

Abstrakt: Může se zdát, že Evropa je již zcela gramotná a nízká úroveň gramotnosti se vztahuje pouze k oblastem třetího světa. Podle zprávy Evropské unie však jednomu z pěti 15letých a téměř 55 milionům dospělých chybí základní dovednosti čtenářské gramotnosti na takové úrovni, aby se mohli stát plnohodnotnými členy moderní společnosti. Čtenářskou gramotnost jako prioritu politické agendy Evropy se snažil prosazovat ELINET (*European Literacy Policy Network*), Evropská síť pro strategii rozvoje čtenářské gramotnosti. Jejím cílem je poskytnout nezbytné odborné znalosti, prostředky a síť odborníků, aby se tohoto cíle mohlo dosáhnout. Tato teoretická studie si klade za cíl představit okolnosti vzniku sítě ELINET a její fungování; dále přiblížit její vizi plně čtenářsky gramotné Evropy; vytvořené nástroje pro rozvoj čtenářské gramotnosti (souhrnné zprávy o stavu čtenářské gramotnosti v jednotlivých evropských zemích, inspirativní příklady dobré praxe rozvoje čtenářské gramotnosti); doporučení, jak změnit politiku rozvoje čtenářské gramotnosti; informace, jak získávat finanční prostředky na její podporu. Podrobně je potom představena navrhovaná deklarace práv na čtenářskou gramotnost, která sumarizuje dosavadní poznatky projektu.

Klíčová slova: čtenářská gramotnost, čtení, psaní, deklarace práv na čtenářskou gramotnost

Abstract: Most people think that Europe is already fully literate, and that the low level of literacy applies only to the third- world regions. According to reports from the European Union, however, one in five European 15-year-olds and almost 55 million adults lack basic literacy skills required to successfully function in a modern society. Literacy needs to move up the European policy agenda. ELINET (*European Policy Literacy Network*) is a European network for the development strategy of literacy. ELINET aims to provide the necessary expertise, resources and network of experts to achieve this goal. Almost everyone who has difficulty in reading and writing, may improve if given the right support. The aim of this theoretical study is to introduce the circum-

¹ Tento text přináší výsledky řešení projektu ELINET hrazeného z grantu Evropské komise.

stances of ELINET, tools for literacy development, the vision of a fully literate reader in Europe, Declaration of Literacy Rights and the future use of the results for its development strategy.

Key words: literacy, reading, writing, declaration of human rights on literacy

Úvod

Svět se stává čím dál tím složitějším a v lidských silách není možné pojmout všechny informace. Požadavky současného světa přiměly vyspělé země, aby přehodnotily dosavadní obsahy vzdělávání a do centra pozornosti se dostaly klíčové kompetence a gramotnosti (čtenářská, matematická, přírodovědná, finanční, informační, mediální a další). Čtenářská gramotnost je chápána jako gramotnost základní, protože se prolíná do všech dalších oblastí vzdělávání, je zásadním předpokladem pro lidský rozvoj – umožňuje lidem žít plnohodnotný a smysluplný život a přispět k obohacení společnosti, ve které žijeme, a také je nezbytným předpokladem pro všechny druhy učení.

Čtenářskou gramotností máme na mysli schopnost číst a psát na takové úrovni, aby lidé rozuměli čtenému textu a používali písemné sdělení v tištěné nebo elektronické podobě, rozšiřovali své vědomosti, chápali sebe a svět a samostatně se dále vzdělávali. Ve společnostech založených na znalostech a dovednostech 21. století, v době rychlého šíření nových technologií a neustále

se měnícího pracovního prostředí, rozvoj čtenářské gramotnosti již není omezen jen na období dětství a dospívání, ale musí být chápán jako celoživotní potřeba a požadavek. V Evropě jednomu z pěti 15letých a téměř 55 milionům dospělých chybí základní dovednosti čtenářské gramotnosti. Nejen to, že je pro ně těžké najít práci, ale také se zvyšuje jejich riziko chudoby a sociálního vyloučení a snižují možnosti pro kulturní a politickou účast, celoživotní vzdělávání a osobní růst. Evropská komise uznává, že za posledních deset let došlo jen k malému zlepšení v oblasti čtenářské gramotnosti. Zároveň je přesvědčená, že správnou podporou dětí, mladých lidí, ale i dospělých se tato situace může změnit.

ELINET – vznik sítě, její cíl a fungování

ELINET (*European Literacy Policy Network*) je Evropská síť pro strategii rozvoje čtenářské gramotnosti², která vznikla v únoru 2014 a sdružuje 78 organizací: ministerstva školství, národní agentury, mezinárodní organizace (např. UNESCO), neziskové organizace, nadace, univerzity,

² Více informací dostupné z www.eli-net.eu

výzkumná centra, instituce na vzdělávání učitelů, knihovny, dobrovolnické organizace a další zainteresované instituce či jednotlivce zabývající se rozvojem čtenářské gramotnosti. ELINET je hrazena z fondů Evropské unie. Hlavní řešitelkou a koordinátorkou je Christine Garbe z Univerzity v Kolíně nad Rýnem v Německu. **Cílem sítě ELINET** je zlepšit strategii rozvoje čtenářské gramotnosti ve 28 evropských zemích tak, aby v Evropě došlo ke snížení počtu dětí, dospívajících i dospělých, kteří dosahují nízké úrovně čtenářské gramotnosti. ELINET poskytuje informace, analýzy i konzultace na místní, regionální, národní i mezinárodní úrovni, nabízí pomoc se změnou politiky rozvoje čtenářské gramotnosti, se zvyšováním povědomí o této problematice nebo s koordinací kampaní. Náplň této sítě je zcela unikátní v tom, že zahrnuje všechny věkové kategorie čtenářů (od dětí předškolního věku po dospělé) i oblasti vzdělávání (od vzdělávání ve školních třídách po čtení pro potěšení v rodinách) a kombinuje dva pracovní přístupy: jak shora-dolů (tvorba standardů na podkladě poznatků z výzkumů, příruček a dalších materiálů), tak flexibilní zdola-nahoru (rozbor příkladů dobré praxe, podpora již probíhajících nebo nových aktivit).

Jedním z prvních úkolů ELINET bylo vymezit pojem čtenářská gramotnost. Ačkoliv v mezinárodním výzkumu PISA (*Programme for International Student Assessment*, zaměřuje se testování patnáctiletých) v roce 2009 byla čtenářská gramotnost definována jako „schopnost

porozumět psanému textu, zabývat se jím, přemýšlet o něm a používat ho k dosažení vlastních cílů, k rozvoji vlastních vědomostí a potenciálu a k aktivní účasti ve společnosti“ (Palečková, Tomášek, & Basl, 2010, s. 11), projekt ELINET staví na vícevrstvé definici čtenářské gramotnosti, od základní čtenářské gramotnosti po funkční gramotnost a vícečetnou gramotnost. **Základní gramotnost** znamená mít znalosti písmen, slov a textových struktur, které je potřeba pro schopnost číst a psát na úrovni, která umožňuje dostatečné sebevědomí a motivaci pro další rozvoj. **Funkční gramotnost** v sobě zahrnuje schopnost číst a psát na úrovni, která umožňuje se rozvíjet a fungovat ve společnosti, doma, ve škole i v práci. **Vícečetná gramotnost** odpovídá schopnosti používat čtení a psaní za účelem produkce, porozumění, interpretace a kritického zhodnocení písemné informace. Tato vícečetná gramotnost je základem pro digitální gramotnost, finanční gramotnost a pro informovaná rozhodnutí týkající se financí, zdravotnictví apod. (HLG zpráva 2012, 2013)

Od tohoto pojetí se odvíjely činnosti pracovních skupin a výstupy projektu na podporu čtenářské gramotnosti, jejichž cílem bylo zvýšit povědomí o nízké úrovni gramotnosti v Evropě a podpořit kroky k jejímu zlepšení. Mezi základní výstupy patří: 30 národních zpráv o stavu čtenářské gramotnosti v jednotlivých členských zemích; Deklarace práv na čtenářskou gramotnost; doporučení, jak změnit politiku rozvoje čtenářské gramotnosti; nástroje a návody, jak nejlépe k tomuto

účelu získat finanční prostředky; informace o tom, jak rozšiřovat povědomí o této problematice; rámec příkladů dobré praxe a vybrané příklady dobré praxe ke zveřejnění; propagační video; Týden čtenářské gramotnosti (8.-17. 9. 2015), tj. týden událostí souvisejících se čtenářskou gramotností po celé Evropě, který byl zakončen ceremonií konanou v Bruselu; návod na používání terminologie ke čtenářské gramotnosti.

Mezi hlavní oblasti zájmu ELINET bylo: vzdělávání učitelů a jejich profesní rozvoj, čtení v rodině, programy na podporu a propagaci čtenářství, programy na rozvoj čtenářské gramotnosti, vytváření čtenářsky gramotného prostředí, kurikulum, digitální gramotnost, hodnocení a testování čtenářské gramotnosti, integrace a inkluze.

ELINET pracoval v sedmi týmech: Dětství, Dospívání, Získávání financí (*Fundraising*), Komunikace, Zvyšování povědomí a Ukazatelé úspěchu. **Tým Dětství** se zaměřoval na čtenářskou gramotnost dětí předškolního a mladšího školního věku, na emergentní gramotnost v rodině, předškolní a školní vzdělávání. Všichni členové týmu si byli dobře vědomi toho, že první roky života jsou pro pozdější rozvoj čtenářské gramotnosti klíčové. Úkolem týmu bylo: orientace na poli stávajícího empirického výzkumu, vedení sekundárního výzkumu, sestavení souhrnné zprávy o stavu čtenářské gramotnosti jednotlivých zemí a vyhledá-

ní nejlepších projektů a příkladů dobré praxe rozvoje čtenářské gramotnosti ve všech zemích Evropy zapojených do projektu.

Dospívající lidé byli v centru agendy **týmu Dospívání**. Tato skupina odborníků sestavovala národní zprávy s ohledem na tuto věkovou kategorii, se zvláštním důrazem na studenty s nízkou úrovní čtenářské gramotnosti a průřezová témata. Tento tým stavěl na poznatcích o vzdělávání v celé Evropě a úzce spolupracoval s týmem Dětství, neboť čelily podobným výzvám – například stanovením množství výzkumných dat, zdrojů, formálního rámce souhrnných zpráv a pokynů pro hodnocení příkladů dobré praxe.

Jedním ze zásadních výstupů těchto dvou týmů je koordinace **30 národních zpráv o stavu čtenářské gramotnosti v jednotlivých členských zemích³**. Při jejich tvorbě se vycházelo z dat z mezinárodních výzkumů PIRLS 2006 a 2011, zároveň však byly zprávy doplňovány specifiky jednotlivých zemí, jejich slabými místy v oblasti rozvoje čtenářské gramotnosti a krátkými příklady dobré praxe. Za Českou republiku se třeba dozvíme, že zatímco v Evropě je průměrně 1,3 knihoven na 10 000 obyvatel, v České republice je toto číslo mnohem vyšší – Quick et al. (2013) odhadují, že je to 5,1 knihoven na stejný počet obyvatel. Naopak z evropského srovnání je zřejmé, že v České republice je kladen malý

³ Všechny národní zprávy v angličtině jsou dostupné zde: <http://www.eli-net.eu/research/country-reports/>

důraz na čtení pro potěšení⁴ a že jsou čeští žáci málo motivováni si číst pro radost a zároveň mají méně příležitostí volit si knihu podle vlastního výběru než jejich evropští spolužáci (Mullis et al., 2012). Zpráva také poukazuje na fakt, že v České republice absentuje Národní strategie pro rozvoj čtenářské gramotnosti (Mullis et al., 2012), její explicitní zařazení do Rámcových vzdělávacích programů (Krabsová & Novotná, 2014) a postrádána je také systematická práce se čtenářskými strategiemi (nejsou rozvíjeny ani v učebnicích; učitelé nemají dostatečné povědomí o tom, jak je u svých žáků rozvíjet), jejichž znalost zlepšuje čtenářské dovednosti, porozumění textu a práci s ním (OECD, 2013). **Příklady dobré praxe⁵ byly vybírány podle přísně nastavených pravidel (včetně zpětné vazby o jejich funkčnosti) a vždy recenzovány dvěma nezávislými oponenty. Jedním z příkladů dobré praxe rozvoje čtenářské gramotnosti již od útlého věku v rodině je chorvatský projekt *Knihy pro miminka*, který funguje již od roku 1996 – všechny narozené děti obdrží již v porodnici sadu dětských knih pro miminka a batolata s metodikami pro rodiče, jak číst svým**

dětem a utvářet v nich vztah ke čtení, památeční knihu na fotografie kojenců a přihlášku do knihovny. Protože mezinárodní výzkumy ukazují, že chlapci čtou výrazně méně než dívky a dětem čtou zejména matky, cílem finského projektu *Muži čtou dětem* je povzbudit otce v tom, aby nahlas četli svým dětem a byli jim vhodným vzorem⁶. Za Českou republiku byly jako příklad dobré praxe vybrány Školní čtenářské kluby⁷, které se realizují přímo ve školách a jsou určeny dětem ve věku 5–10 let z odlišného kulturního či sociálně znevýhodněného prostředí či děti se specifickými poruchami učení.

Dospělí jsou často přehlíženi, pokud jde o vzdělání, a čtenářská gramotnost není výjimkou. **Tým Dospělí** poukázal na potřebu zrovnoprávnění vzdělávání ve čtenářské gramotnosti dospělých se vzděláváním malých dětí a mladistvých.

Úkolem **Fundraising týmu** bylo vytvoření nástrojů pro získávání finančních prostředků pro organizace zabývající se rozvojem čtenářské gramotnosti. Ačkoliv si tým byl vědom rozdílných kontextů a příležitostí rozvoje čtenářské gramotnosti v jednotlivých zemích, analyzoval rozpočty vybraných ukázkových organizací s dobrým systémem finan-

⁴ Čtení pro potěšení je v tomto projektu chápáno jako dobrovolné čtení (jak během volného času ve škole, tak ve svém volném čase). Čtení pro potěšení zahrnuje také neomezený výběr toho, co žáci chtějí číst.

⁵ Vybrané příklady dobré praxe byly zveřejněny (cca 100 - <http://www.eli-net.eu/good-practice/examples-of-good-practice/>).

⁶ V České republice funguje také podpora mužů – čtenářů: Liga otevřených mužů a SKIP (Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR) zahájili poprvé v roce 2014 kampaň „Tátové čtou dětem“, jejímž cílem je podpořit otce v tom, aby svým dětem četli. V knihovnách SKIP byla vyhlášena soutěž o čtenáře Tátu.

⁷ Dostupné z: www.ctenarskekluby.cz

cování, zkoumal tyto zkušenosti, hledal osvědčené postupy a zpracovával návod na podrobné strategie ve všech věcech týkajících se navyšování finančních zdrojů a jejich efektivního zacílení. Členové týmu pracovali ve spolupráci s týmem Zvyšování povědomí a týmem Ukazatelé úspěchu, a to zejména na poli pilotování svého souboru nástrojů ve vybraných organizacích.

Komunikační tým byl zodpovědný funkční pracovní nástroje (intranet) a webové stránky, jejichž cílem je posílit povědomí o čtenářské gramotnosti, podporovat evropskou výměnu informací v oblasti politiky čtenářské gramotnosti a sdílení výstupů sítě ELINET.

Tým Zvyšování povědomí si kladl za cíl informovat o stavu čtenářské gramotnosti nejširší odbornou i laickou veřejnost. Pracoval na komplexní sadě nástrojů, které radí, jak vytvořit, vést a financovat mediální kampaně, spravovat on-line databáze příkladů dobré praxe, shromažďovat pozvánky na události týkající se čtenářské gramotnosti po celé Evropě a poskytovat strategické poradenství. Zároveň skrze zpětnou vazbu (formuláře) zjišťoval, zda jsou tyto nástroje dostatečně flexibilní, aby se uplatnily v různých kulturních prostředích, a dostatečně komplexní, aby mohly být použity pro různé typy organizací.

Měření úspěchu byla podstata **týmu Ukazatelé úspěchu**. Vyhodnocení kampaní, koncepcí a politik byla oblast odborných znalostí těchto členů týmu. Ve spolupráci s týmem Fundraising

a Zvyšování povědomí členové koordinovali pilotáže dříve vyvinutých nástrojů a vyhodnocovali nové strategie. Tento tým provedl v sedmi členských organizacích ELINET sedm případových studií, které se zaměřily na průběh kampaní pro získávání finančních prostředků organizací snažících se o zvyšování nízké úrovně čtenářské gramotnosti. Výsledkem těchto studií bylo identifikování devíti běžně používaných ukazatelů úspěšnosti v různých oblastech.

Jedním ze zásadních výstupů projektu, práce expertního týmu, je potom **Deklarace práv na čtenářskou gramotnost**, kterou představíme v následujícím oddíle – ta totiž do velké míry odráží všechny oblasti, kterým se věnovaly týmy, staví na teoretických i empirických výzkumech a příkladech dobré praxe v jednotlivých zemích.

Deklarace práv na čtenářskou gramotnost

Každý evropský občan má právo na rozvíjení čtenářské gramotnosti. Členské státy Evropské unie by měly zajistit, aby občané všech věkových kategorií, bez ohledu na své společenské postavení, náboženství, etnický původ a pohlaví, měli k dispozici nezbytné prostředky a možnosti pro rozvoj dostatečné a udržitelné čtenářské gramotnosti s cílem účinně porozumět a používat písemná sdělení v tištěné i elektronické podobě.

ELINET navázal na práci skupiny

odborníků na čtenářskou gramotnost HLG (*High Level Group*) Evropské unie, která byla založena Evropskou komisí v lednu 2011 a zahájila svou činnost v září 2012. Tato skupina zkoumala, jak podpořit čtenářskou gramotnost prostřednictvím celoživotního vzdělávání, identifikovala společné faktory úspěchu v programech na podporu čtenářské gramotnosti a politické iniciativy, a přišla s návrhy na její rozvoj.

Přes 50 let je čtenářská gramotnost uznávaná jako lidské právo v různých mezinárodních dokumentech, např. UNESCO (1975, Deklarace Persepolis), Deklarace v Hamburku (1997), LIFE (2005, Literacy Initiative for Empowerment) pro země třetího světa. Její chápání je však úzké, proto se ELINET zabýval novým návrhem Deklarace práv na čtenářskou gramotnost v Evropě a žádá o ni doplnit platnou Evropskou úmluvu o lidských právech. Proč je to nutné? Čtenářská gramotnost je nástroj, který obohacuje a posiluje pocit sounáležitosti člověka, rodiny, komunity nebo národa ke společnosti, ve které žije. Čtenářská gramotnost není jen samotné právo, ale je také prostředníkem k právům dalším. ELINET identifikoval jedenáct podmínek, které by měly být splněny, a vznikla tak deklarace lidských práv na čtenářskou gramotnost⁸:

1. Již malé děti jsou motivovány k rozvoji čtenářské gramotnosti

2. Rodiče jsou podporováni v tom, aby rozvíjeli čtenářskou gramotnost svých dětí

Malé děti mají právo na rodičovskou podporu jejich vývoje čtenářské gramotnosti. Rodiče s nimi komunikují, pravidelně jim naslouchají v záležitostech, které jsou předmětem zájmu obou stran, čtou jim rozmanité a zajímavé materiály jak v tištěné podobě, tak prostřednictvím digitálních prostředků. Rané jazykové dovednosti (v mateřském jazyce nebo jazyce výuky, pokud jsou odlišné) mají zásadní vliv na rozvoj jejich dovedností čtenářské gramotnosti, ale tvoří také nezbytný základ pro učení nejen na základní škole. Široká škála empirických údajů ukazuje výhody čtení dětem: pomáhá jim rozvíjet slovní zásobu, milovat knihy a čtení, seznámit se s jazykem knih, různými formami psaného jazyka, poskytuje jim přístup k imaginativním světům, místům a perspektivám, rozšiřuje jejich znalosti a buduje citové vazby s rodiči. Hlavní cestou, jak zajistit dětem rozvoj čtenářské gramotnosti, je právě prostřednictvím podpory zapojení jejich rodičů. Rodina hraje významnou úlohu při budování základů pro celoživotní čtenářskou gramotnost dětí a dospívajících, utváří vzor, posiluje význam a hodnotu čtení a psaní doma, na pracovišti a v širší společnosti (Mullis, Kennedy, Drucker, 2012).

Přesto mnozí rodiče nemají dovednosti nebo neví, jak dobře podpořit své děti, aby se staly sebevědomými čtenáři. Sami rodiče by rádi získali silnější čtenářské

⁸ Deklarace je dostupná zde: <http://www.eli-net.eu/about-us/literacy-declaration/>

dovednosti a uvítali by rady, jak své děti rozvíjet. Rodiče potřebují následující: zvýšit povědomí o tom, jak je důležité naslouchat, mluvit s dětmi a číst s dětmi knihy od raného věku; pomoci zažít potěšení ze čtení; informovat o důležitosti nabídnout svým dětem kvalitní knihy vhodné pro každou fázi vývoje a poskytovat odborné poradenství, aby dokázali svým dětem knihu doporučit; podporovat a povzbuzovat členství v knihovně od nejužšího věku; fungovat multidisciplinárně (programy mohou zahrnovat pediatry, zdravotní sestry, knihovny, vzdělávání v raném dětství, školky, mateřská centra); poskytovat snadný přístup k informacím, a to i prostřednictvím digitálních technologií, o tom, jak podpořit rozvoj počáteční čtenářské gramotnosti svých dětí a v průběhu jejich primárního vzdělávání; poskytovat rodinné programy; tvůrci politik a vlády by měly řešit mezigenerační výzvu na rozvoj čtenářské gramotnosti, poskytnout prostředky pro podporu rodičovské a rodinné výchovy ke čtenářské gramotnosti; podporovat darování knih; překonat ekonomické bariéry; poskytovat programy podpory pro rodiče, kteří nejsou vzdělaní v mateřském jazyce svých dětí; poskytovat rodičům ve vězení a v rámci systému trestní justice příležitosti a podporou pro rozvoj čtenářské gramotnosti svých dětí.

3. Předškolní vzdělávání

Malé děti, které chodily do mateřské školy, mají lepší výkon ve svých studijních

výsledcích, včetně čtení a psaní (Mullis, Kennedy, & Drucker 2012). Investice do mateřské školy je považována za klíčový faktor jazykového vzdělávání v raném věku a rozvoji čtenářské gramotnosti, jakož i celkového vývoje dítěte a ve zlepšování připravenosti učit se při zahájení školní docházky.

V této oblasti je podle ELINET potřeba následující podpora: předškolní vzdělávání je zdarma nebo cenově dostupné, takže ekonomicky znevýhodněné rodiny si ho mohou dovolit; poskytovat vzdělávání v jazyce výuky tak, aby každé dítě vstupující do školy mluvilo vyučovacím jazykem; ujistit se, že mateřské školy a předškolní vzdělávání respektují vývojové fáze malých dětí a nabízí hru jako prostředí s pravidelnými příležitostmi ke čtení příběhů, čtení obrázkových knih, zpívání a říkání básniček; poskytnout kvalitní vzdělávání učitelek a učitelů ů v mateřských školách; spolupracovat se zdravotníky a specialisty rané diagnostiky, kteří zajišťují screeningové programy pro včasné rozpoznání vad řeči a jazyka, problémů se zrakem či sluchových deficitů.

4. Výuka na všech stupních vzdělávacích institucí pro děti, mládež i dospělé

Kvalitní výuka čtenářské gramotnosti je ústředním úkolem učitelů na všech stupních, ve všech školách a ve všech školních předmětech. Vysoce kvalitní výuka založená na současných výzkumných poznacích je kognitivně zaměřená na výuku čtení a psaní a zároveň rozvíjí

u žáků touhu číst a psát. To zahrnuje pravidelné a průběžné formativní hodnocení, které identifikuje silné i slabé stránky čtenářské gramotnosti studentů a zapojuje je do rozhodování o svých vlastních vzdělávacích potřebách a cílech (Mullis, Kennedy, & Drucker 2012; Reder 2015). Vysoce kvalitní výuka pomáhá žákovi rozvíjet pozitivní sebedůvěru ve své vlastní schopnosti učení. Kvalitní výuka by měla zahrnovat výchovně-citlivé používání digitálních nástrojů jak motivovat studenty, poskytovat příležitosti pro sebehodnocení, zlepšit čtenářskou gramotnost a digitální dovednosti.

Školy potřebují dle ELINET následující podporu: vyčlenit dostatečný čas a prostředky pro výuku čtenářské gramotnosti; začlenit čtenářskou gramotnost do rámcového vzdělávacího programu jako ucelený a promyšlený cíl a klíčovou kompetenci napříč stupni a předměty s přihlédnutím na odlišnosti pohlaví, kulturní rozdíly, stejně jako specifické poruchy učení, včetně zajištění odpovídajících pomůcek; zapojit žáky při rozhodování o svých vlastních vzdělávacích potřebách a cílech; poskytnout příležitosti pro kooperativní učení; učit čtenářským strategiím, které zvyšují kognitivní úroveň čtenářské gramotnosti; zajistit stálou a efektivní zpětnou vazbu, včetně vymezení jasných cílů a specifických opatření k jejich dosažení; vyvinout standardy/kontinua pro každý školní rok jako základ pro evaluaci s cílem napomoci procesu učení jednotlivých žáků, které pomohou identifikovat jejich specifické

potřeby učení a přizpůsobit výuku; vyvinout metody a materiály, které jsou přizpůsobeny potřebám dospělých studentů; vyvinout a zavést kontinua pro hodnocení pokroku vzdělávajících se v programech čtenářské gramotnosti dospělých.

5. Profesní příprava učitelů

Je nezbytné, aby byli učitelé dobře připraveni na výuku čtenářské gramotnosti v každém věku a na všech stupních vzdělávání. Učitelé by měli být seznámeni s nejnovějšími metodami a postupy ve výuce čtenářské gramotnosti založenými na vědeckých poznatcích a být dobře informováni jak o klasické, tak i současné literatuře, která vede k rozvoji představitosti žáků a rozšiřuje jejich zájem o čtení.

Učitelé podle sítě ELINET potřebují následující podporu: přibližovat učitelům vědecké poznatky týkající se vzdělávání jazyka, čtenářské gramotnosti, teoriích učení a motivaci; učit je učebním strategiím na slovní a textové úrovni, propojování čtení a psaní, zpřístupnit jim učební přístupy v nápravách čtení, psaní; poskytovat jim materiály a postupy k hodnocení, jakož i vyučovat počítačové dovednosti; vytvořit povědomí o potřebě nepřetržitého profesního rozvoje v otázkách čtenářské gramotnosti a poskytnout nezbytné zdroje a příležitosti k účasti na kurzech čtenářské gramotnosti; zajistit, aby učitelé měli přístup k dalšímu vzdělávání, včetně znalostí soudobých autorů a jejich knih; vypracovat konkrétní pro-

gramy dalšího vzdělávání, aby vyhovovaly potřebám učení dospělých.

6. Využití digitálních technologií

Nejefektivnější učení čtenářské gramotnosti ve 21. století umožňuje rozsáhlé použití digitálních technologií a podporuje digitální gramotnost a digitální kompetence. Digitální gramotnost není jen čtení a psaní on-line, ale zahrnuje zvláštní schopnosti. Čtení online umožňuje hledat informace na internetu, identifikaci klíčových slov, vyhledávání frází, skenování heterogenní vazby, pomocí navigačních zařízení posouzení relevantnosti slovních výrazů, porozumění hierarchické struktury informací, hromadění informací napříč různými úryvky nebo kritické zhodnocení zdroje informací. Digitálními technologiemi se zhodnocuje i digitální čtení, které zahrnuje multimodální dovednosti, jako je například interaktivita vizuálních a zvukových informací při výrobě online textů (Reider, 2015).

Výzkumy potvrdily, že digitální technologie žáci využívají častěji pro zábavu než pro čtení pro potěšení; tištěným knihám před elektronickými dávají přednost starší lidé a ženy⁹ (srov. Bardhi, Rohm & Sultan, 2010; Brown, 2011; Holloway, Green & Linigstone, 2013). Ve výzkumu na úrovni primárního a sekundárního vzdělávání mělo využívání elektronických knih pozitivní vliv na žáky, kteří

nečtou (tištěné knihy) vůbec, či minimálně. Ukázalo se, že tablety a notebooky stimuluji motivaci žáků číst, čtečky knih stimuluji motivaci i zážitek z přečteného a multimediální interaktivní knihy a programy mají pozitivní dopad nejen na motivaci žáků a zážitek ze čteného, ale také na rozvoj řečových dovedností, zejména žáků preprimárního vzdělávání, začínajících čtenářů a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Jako smysluplné se tedy jeví hledat možnosti, jak propojit oba způsoby rozvoje čtenářské gramotnosti – tradiční i ty, které ji rozvíjejí prostřednictvím ICT.

Podle ELINET je tedy třeba podpořit práci s digitálními technologiemi napříč všemi věkovými skupinami: vybavit školy přístupem k internetu; poskytnout školám odpovídající vybavení nástroji informačních a komunikačních technologií; poskytnout více digitálních zdrojů (knihy, sešity, hlídaný Internet) k dispozici ve třídách a zajistit, aby byly pravidelně využívány na podporu digitální gramotnosti žáků; nabídnout žákům příležitosti k použití digitálních zdrojů pod vedením učitele se zřetelem na rizika spojená s digitální gramotností; integrovat digitální gramotnosti napříč všemi oblastmi výuky na všech úrovních vzdělávání; poskytovat prostředky a odpovídající školení pro učitele na všech úrovních, aby byli učitelé kompetentní k rozvoji digitálních dovedností svých žáků a studentů.

⁹ Dostupné z http://www.eli-net.eu/fileadmin/ELINET/Redaktion/Amsterdam_conference/ELINET_Position_Paper_on_Digital_Literacy.pdf; <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/measuring-digital-skills-across-eu-wide-indicators-digital-competence>.

7. Čtení pro radost

Bylo prokázáno, že pravidelné čtení pro potěšení zlepšuje čtenářskou gramotnost dětí, mládeže a dospělých, což může vést k větší účasti ve společnosti a širšímu pracovnímu uplatnění. K tomu je potřeba mít přístup k příslušnému vzdělávacímu prostředí ve školách i mimo ně angažovanými a dobře vyškolenými pedagogy, kteří podporují čtení a psaní pro potěšení, nabízí přístup k široké škále různých knih a jiných materiálů ke čtení ve všech formách (Ronková & Wildová, 2015). Podpora je nutná také ze strany rodičů a širší veřejnosti, včetně vydavatelů a knihkupců, škol a veřejných knihoven.

K podpoře čtení a psaní pro potěšení doma i ve společnosti je zapotřebí: zajistit programy pro dostupné šíření knih, charitativní akce a kampaně, knihy do dětských domov; využít úsporu nákladů při šíření digitálních knih; vytvořit čas pro tiché volné čtení ve škole s možností zvolit si vlastní četbu, v tištěné i digitální podobě; podporovat autorské čtení, akce ve školách a komunitách.

8. Knihovny

Širší přístup do knihovny vede k častějšímu čtení a další čtení vede k lepšímu rozvoji čtenářské gramotnosti. Četné studie prokázaly pozitivní vztah mezi úspěšností ve čtenářské gramotnosti a frekvencí ve čtení (Ronková & Wildová, 2015). Každý by měl mít možnost přístupu k široké škále knih a k různým materiálům tištěným i digitálním, mít možnost číst ve třídě, ve škole, ve veřejných knihov-

nách, které jsou dobře zásobené a volně dostupné. Podpora v této oblasti by dle sítě ELINET měla: zajistit dostupné veřejné knihovny, které jsou otevřené po celý den a celý týden, a jsou dobře zásobené tištěnými i elektronickými materiály; nabídnout veřejné knihovny zdarma či cenově dostupné pro všechny; nabídnout materiály ke čtení v několika jazycích; zaměstnanci knihovny jsou kvalifikovanými odborníky, zároveň digitálně kompetentní; vytvořit vhodný prostor pro děti a rodiny s malými dětmi; propagovat členství v knihovně pro všechny věkové kategorie; zajistit, aby veřejné a školní knihovny byly dostatečně financovány a aktivně podporovaly místní a školní politiku rozvoje čtenářské gramotnosti; otevřít knižní skupiny, včetně některých speciálně pro slabé čtenáře.

9. Podpora čtenářů se specifickými poruchami učení

Včasná identifikace obtíží ve čtení a psaní má zásadní význam pro prevenci a odstranění problémů ve čtenářské gramotnosti. Všichni s obtížemi ve čtení a psaní by měli dostávat doučování v případě potřeby. Měli by mít možnost číst různorodé a zajímavé materiály, které je budou motivovat a povzbuzovat, aby chtěli číst a psát více, a zlepšit tak své čtenářské dovednosti (Kucharská, 2009).

Pro podporu osob, které mají obtíže se čtením, je třeba podle ELINET: žáci a studenti, kteří nedosáhli úrovně čtenářské gramotnosti, mají nárok na individuální podporu a vyrovnávací programy; pri-

mární a sekundární školy mohou poskytovat podporu z řad odborníků na výuku čtení a psaní a čtenářské gramotnosti speciálně vyškolené na teoretické i praktické otázky související se čtenářskou gramotností; propojit týmy odborníků (ze strany sociálních pracovníků, zdravotníků, pečovateli, psychologů, speciálních pedagogů, odborníků v oblasti ICT) v případě potřeby na podporu rozvoje čtenářské gramotnosti žáků s obtížemi ve čtení; poskytnout čas pro přístup k četbě materiálů, které odrážejí různé kultury a zájmy žáků s obtížemi ve čtení.

10. Čtenářská gramotnost dospělých

Čtenářská gramotnost je fundamentální dovednost, která je nutná pro dospělé, aby mohli efektivně fungovat ve společnosti občanů, zaměstnanců a jejich rodinných příslušníků. Nároky na čtenářskou gramotnost dospělých jsou stále vyšší a cena špatné čtenářské gramotnosti je stále vysoká. Přístupná, flexibilní a vysoce kvalitní čtenářská gramotnost dospělých je neodmyslitelnou součástí každého moderního vzdělávacího systému.

Jak podle ELINET podpořit čtenářskou gramotnost dospělých: provádět pravidelné průzkumy, aby bylo možné porozumět potřebám čtenářské gramotnosti dospělých; provádět kampaně, zapojit dospělé do rozvíjení jejich čtenářské gramotnosti a vysvětlit její výhody; zavést národní rámec učebního plánu, který podporuje potřeby celého spektra dospělých studentů čtenářské gramotnosti; ujistit se, že vysoká kvalita poskytování čtenářské gramotnosti dospělých je široce dostup-

ná a cenově akceptovatelná pro všechny; zajistit odpovídající a vysoce kvalitní počáteční a další vzdělávání učitelů čtenářské gramotnosti dospělých; zavést systém monitorování a hodnocení, který je spojen s národními normami.

11. Spolupráce politiky, vědy a výzkumu, komunit a praxe

Nedostatečně rozvinutá čtenářská gramotnost může mít negativní dopad na širokou škálu sociálních aspektů a problém nedostatečně rozvinuté čtenářské gramotnosti nemůže být vyřešen pedagogy samotnými. Namísto toho je mezi širokou škálou skupin a napříč různými oblastmi politiky nutná spolupráce.

Jak podpořit ostatní účastníky spolupracující na zajištění rovného přístupu ke čtenářské gramotnosti dle sítě ELINET: provádět národní průzkumy čtenářské gramotnosti v klíčových fázích, včetně dospělých, za účelem určení jejich potřeb; nastavit mechanismus pro politiku na celostátní i místní úrovni; zapojení všech částí komunity k identifikaci politických výzev a navržených řešení; zapojit tvůrce politiky napříč vládou při posuzování dopadu nedostatečné úrovně čtenářské gramotnosti; formulovat národní a místní plány rozvoje čtenářské gramotnosti s jasnými cíli a kontrolními body.

Závěr

Cílem této studie bylo představit projekt ELINET (*European Literacy Policy Network* – Evropská síť pro strategii rozvoje čtenářské gramotnosti), jehož

cílem je stoprocentně čtenářsky gramotná Evropa, protože věří, že čtenářská gramotnost je klíčová dovednost, která je nutná pro děti i dospělé k tomu, aby se mohli být platnou součástí stále se rozvíjející společnosti občanů.

K přiblížení se tomuto cíli síť ELINET vytvořila přehledné zprávy o stavu čtenářské gramotnosti v jednotlivých členských zemích (které upozornily na silné stránky, jež mohou být příkladem dobré praxe pro ostatní země, tak na slabé stránky, na jejichž zlepšení by země měly zapracovat); inspirativní příklady dobré praxe; nástroje pro rozvoj čtenářské gramotnosti (terminologie vztahující se ke čtenářské gramotnosti; propagační video, Týden čtenářské gramotnosti v Evropě apod.); doporučení, jak změnit politiku rozvoje čtenářské gramotnosti a jak získávat finanční prostředky na její podporu. Zároveň se ukázalo, že napříč všemi týmy a aktivitami se prolínala dvě stěžejní témata, a to využití ICT pro rozvoj čtenářské gramotnosti a čtení pro potěšení. Podrobně potom byla představena deklarace práv na čtenářskou gramotnost, která staví na teoretických i empirických zjištěních, příkladech dobré praxe a shrnuje vše zásadní, k čemu projekt dospěl.

Ačkoliv projekt ELINET byl ukončen v březnu 2016, nadále poskytuje informace, analýzy i konzultace na místní, regionální i mezinárodní úrovni a nabízí pomoc se změnou politiky rozvoje čtenářské gramotnosti, se zvyšováním povědomí o této problematice a s koordinací kampaní. V jednání je jeho pokračování. Jako potřebné do budoucna se jeví založit projekt více na demokratické bázi (od projektu k opravdové síti, tj. síťování jednotlivých zemí), prosazovat téma rozvoje čtenářské gramotnosti na celospolečenské úrovni, posílit výzkum a implementaci získaných poznatků do praxe a spolupracovat s odborníky z několika oblastí – pedagogiky, psychologie, lingvistiky, didaktiky, informačních technologií, matematiky, hudební vědy, estetiky, andragogiky a dalších příbuzných disciplín. Čtenářská gramotnost je multidisciplinárním tématem, na které je nutné pohlížet z širší perspektivy.

Cíle sítě ELINET jsou v souladu s cílem Evropské unie: snížit do roku 2020 podíl žáků, kteří mají problémy se čtením, matematikou a přírodními vědami, pod 15 %, z potřeby snížit procento žáků, kteří budou mít v dospělosti problém najít práci, a minimalizovat také riziko jejich sociálního vyloučení.

Literatura

- Bardhi, F., Rohm, A. J., & Sultan, F. (2003). Tuning in and tuning out: media multitasking among young consumers. *Journal of Consumer Behaviour*, 9(4), 316–332.
- Brown, A. (2003). *Media Use by Children Younger than 2 Years*. American Academy of Pediatrics publications.
- EU High Level Group of Experts on Literacy. (2012a). *Final Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union Dostupné z: http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-report_en.pdf
- EU High Level Group of Experts on Literacy. (2012b). *Executive summary*. Dostupné z: http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/literacy-hlg-exec-sum_en.pdf
- Holloway, D., Green, L., & Linigstone, S. (2013). *Zero to Eight: Young Children and Their Internet Use*. LSE, London: EU Kids Online.
- International Reading Association (2000). *Honoring Children's Rights to Excellent Reading Instruction*. Newark, DE: International Reading Association. Dostupné z http://www.reading.org/Libraries/position-statements-and-resolutions/ps1042_MADMMID.pdf
- Krabsová, V. & Novotná, K. (2014). Čtenářská gramotnost v současných RVP. In O. Dymokurský & T. Kasper (Eds.), *Vybrané praktické aspekty kurikulární reformy v českém vzdělávání* (117–131). Brno: Česká pedagogická společnost.
- Kucharská, A. (2009). *Individualizovaná pomoc učitele v počátcích školního vzdělání jako prevence školních obtíží - škola jako místo setkání učitele, žáka, rodiče a odborného pracovníka*. Sborník z konference „Škola jako místo setkávání II“, FF UK.
- Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., Foy, P., & Drucker, K. T. (2012). *Progress in International Reading Literacy Study*. PIRLS 2011 International Results in Reading, TIMSS & PIRLS International Study Center, International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- OECD. (2013). *Skills Outlook: First Results from the Survey of Adult Skills*. Paris: OECD Publishing.
- Reder, S. (2015). *Digital Inclusion and Digital Literacy in the United States: A Portrait from PIAAC's Survey of Adult Skills*. American Institutes for Research: Washington.
- Ronková, J., & Wildová, R. (2015). *Aktivizace čtenářských strategií v experimentálním výzkumu. Interdisciplinární mezinárodní vědecká konference doktorandů a odborných asistentů*. QUAERE 2015. Hradec Králové: MAGNANIMITAS.
- UNESCO. (1976). *Recommendation on the development of adult education*. Adopted by the General Conference at its nineteenth session, Nairobi, 26 November 1976. Dostupné z http://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/AdultEducation/en/declaration-nairob_e.pdf
- UNESCO. (1997). *The Hamburg Declaration on Adult Education*, Fifth International Conference on Adult Education, 14–18 July 1997. Dostupné z <http://uil.unesco.org/fileadmin/keydocuments/AdultEducation/en/con5-ham-eng.pdf>

PhDr. Veronika Laufková, Ph.D., Ústav rozvoje a výzkumu vzdělávání

Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova

veronika.laufkova@pedf.cuni.cz

Mgr. Jolana Ronková, Ph.D., Katedra primární pedagogiky

Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova

jolana.ronkova@pedf.cuni.cz